

LA «PÀTRIA SÚBDITA»: LA VAL D'ARAN ALS SEGLES XVI I XVII

Resum

La Val d'Aran va maldar històricament perquè la seva organització política, social i econòmica no fos una peça al servei dels interessos estratègics dels poders centrals. Als segles XVI i XVII hi havia un joc d'equilibris difícil de mantenir: per una banda, un governador delegat del rei que exercia un control rígid; per altra banda, un poder de la terra que lluitava per no acabar sotmès inexorablement a aquesta figura. Entremig, tota una xarxa de dependències, abusos de poder, fidelitats i privilegis que alevaven els poders locals i determinaven una societat forta, que tenia en el comerç una de les bases fonamentals de la seva economia. Paral·lelament, la Generalitat actuava com a garant dels drets dels aranesos, defensant les lleis de la terra i actuant de nexa —i a voltes de contrapoder— amb la monarquia. Alhora, la pressió fiscal exercida directament per la Generalitat feia menys dolça aquesta harmonia. Els actors eren molts: el Conselh Generau dera Val d'Aran, els *conselhs* dels *terçons*; els diputats del General, els diputats locals, els taulers; el monarca (o els monarques enfrontats!), el governador reial i el jutge; a més del bisbe i l'arxiprest, car la pertinença al bisbat de Comenges feia més complexos els processos i podia alleugerir o agreujar algunes de les actuacions dels poders polítics. El resultat: uns poders locals forts, encara que conscients de la seva situació, no en va s'autoanomenaven «aquesta pàtria súbdita a vostres senyories».

Paraules clau: Conselh Generau dera Val d'Aran, Diputació del General, comerç, frontera, poders locals, privilegis.

M. Àngels Sanllehy
i Sabi

Abstract

The Aran Valley strove in a historical way because its political, social and economical organization did not serve the strategic interests of the central powers. In the 16th and 17th centuries there was a game of equilibria difficult to maintain: on the one hand, a governor representative of the king who exercised a rigid control; on the other hand, a power of the land which struggled for not finishing subdued inexorably to this figure. Among all this, a net of dependences, abuses of power,

faithfulness and privileges that coagulated the local powers and determined a strong society, which had in the commercial trade one of the fundamental bases of its economy. At the same time, the *Generalitat* acted as a guarantor of the rights of Aranese people, defending the laws of the land and acting as a link —and sometimes as a counterpower— with the monarchy. Also, the fiscal pressure exercised directly by the *Generalitat* made this harmony less sweet. The actors many: the *Conselh Generau dera Val d'Aran*, the *conselhs* of *terçons*; the General's deputies, the local deputies, the *taulers* (cashiers); apart from the bishop and the archpriest, since the belongings of the diocese of Comenges made the processes more complex and could relieve or aggravate some of the acts of the political powers. The result: some strong local powers, although conscious of their situation, called themselves «this country subject to your lordship ».

Keywords: Conselh Generau dera Val d'Aran, Diputació del General (Regional Government of the General), commercial trade, border, local powers, privileges.

Aquest treball aborda l'estudi de les relacions externes i internes de les institucions de la Val d'Aran als segles XVI i XVII i, bàsicament, com es plantejaven els tractes entre el Conselh Generau, màxim òrgan de poder de la terra, i la Diputació del General. Coneixem l'organització institucional aranesa, el seu organigrama i el seu funcionament. Sabem força coses sobre la cronologia dels fets.¹ Tanmateix, en una anàlisi descriptiva i sintetitzadora hi ha el perill de deixar de banda el to de la documentació que pot aportar molts matisos en la comprensió de les relacions entre institucions i també dels objectius perseguits per cada una d'elles. La hipòtesi de treball va originar-se en l'estudi de les comunicacions que els diputats del General adreçaven a la Val d'Aran al segle XVI. L'objectiu era aleshores cercar els temes que monopolitzaven aquests epistolaris per veure el fil conductor que els menava. La defensa per part dels aranesos d'un tracte fiscal favorable per així poder potenciar l'activitat comercial resultà ser el tema més recurrent, però paral·lelament —o entre línies— es podia llegir quin era el to dels contactes, quines relacions de conflicte o de tensió, de pacte o de solidaritat s'establien.² Les fonts documentals utilitzades són essencialment: els registres de lletres trameses de la Diputació del General, els dietaris de la mateixa institució dels segles XVI i XVII i les actes del Conselh Generau dera Val d'Aran al segle XVII.³ A través d'elles es volen esbrinar les opcions polítiques de cada institució. Era com un joc a tres bandes: al centre els homes de la Val d'Aran, representats pel Conselh Generau i el seu *sindic*. A un cantó la Diputació del General i tots els seus oficials (diputat local, taulers, guardes), a l'altre el rei, amb els oficials reials (governador, jutge i batlles locals) a més de la figura del virrei de Catalunya i també del d'Aragó. Paral·lelament tot el marc conjuntural que creava fissures i en moltes ocasions redireccionava les opcions polítiques i d'aliances. I, en fi, una visió de les jerarquies de poder que podien prendre un paper protector —o de garantia de seguretat jurídica— o un paper de domini. Certament

els pactes eren diversos i la monarquia podia valdre's de les diferències entre els braços per impulsar aliances, o per neutralitzar reivindicacions generals o altres «aparentment particulars» com l'aspiració de participar en corts.⁴

El Conselh Generau actuava en defensa de la situació privilegiada que garantia el trànsit comercial. Amb aquest objectiu no estalviava esforços ni diners. El *sindic* era enviat a negociar a Barcelona, a Saragossa, a Madrid, a Tolosa, a Sant Beat, entre altres llocs. Els seus interlocutors eren diversos, des dels diputats del General fins al rei, passant pels virreis i els representants d'altres comunitats. Calia aconseguir favors i rebaixes fiscals en els drets duaners, defugir noves impositcions com la «forana» o el «segur», pagar el rescate de bestiar i mercaderies segrestats per frau o impagaments. L'objectiu essencial era mantenir el comerç «ubert» o «libre», i per això era prioritari no només aconseguir privilegis fiscals, sinó també garantir que el marc legal no fos conculcat. Les Constitucions de Catalunya, les concòrdies amb valls veïnes, les «acordades» amb el bisbe, i sobretot la Querimònia, atorgada per Jaume II el 1313, eren referents inqüestionables, i es vetllava perquè no es desviés el recte procedir del poder, ja que seria «rompre-nos nostros pribilegis», com es deia el 1638. En moltes ocasions s'apel·lava a la constitució «Poch valria» o «De la observança, ab la qual se donan per inválidos los procehiments fets contra constitució».⁵

El Conselh Generau establia unes relacions peculiars amb els diferents interlocutors. Es reconeixia l'autoritat superior dels diputats i per tant s'assumia des de la terra la situació de submissió. Envers els propis membres —*sindic* i *conselhers*— hi havia exigència ferma de responsabilitats per actuacions contràries a la legalitat i a la voluntat majoritària dels *conselhers*. Envers les autoritats delegades hi havia cura per la tria de la persona adient per ocupar el càrrec i després un control estricte de les seves actuacions. Envers el monarca hi havia un reconeixement explícit de submissió, però també un sentit de pacte per a consecució de mercès.

Els diputats del General esdevenien una mena de protectors de la Val d'Aran, garantidors de la seguretat jurídica i defensors de la recta aplicació de les constitucions.⁶ Alhora eren el nexa d'unió amb el monarca a través de les peticions dirigides via virrei. Per altra banda constituïen el poder fiscal que exigia cada cop més drets i que controlava cada cop més el frau en el comerç de mules, llana o capes de pastor, entre altres mercaderies.⁷

Entre el seguit d'oficials,⁸ destacaven el diputat local, amb tasques fiscals, com la recaptació dels drets, i tasques politicoadministratives, a partir dels manaments rebuts dels diputats del General; els taulers, encarregats de cobrar els drets; i les guardes o mosquetes, amb funcions de vigilància.

El governador, de nomenament reial, era el delegat directe del monarca, generalment un militar que acabava la seva carrera iniciada a Itàlia o altres destinacions importants, però amb un salari minso. Com a màxima autoritat reial a la Val, les seves relacions amb el

poder de la terra foren tempestuoses. Quasi podríem parlar de plet continu del Conselh Generau amb el governador per abusos de poder, per actes de violència o per frau manifest, entre altres motius. El seu rebuig per part de les institucions de la terra resta palès en episodis com el de la reivindicació de la seva naturalesa catalana quan la persona era *non grata*, mentre que en altres ocasions no s'exposava cap contradicció, per l'origen aragonès o valencià del nomenat.

El jutge, i assessor del governador, era una figura especial, es considerava col·laborador del governador i oficial reial, però era seleccionat, contractat i pagat pel Conselh Generau, que posava un gran esforç a trobar la persona idònia i a remunerar-la convenientment segons les seves capacitats. En realitat el tema ben bé s'ho valia. Tenir una persona docta en dret era una garantia de bon regiment de la cosa pública i fins i tot podia fer trontollar amb les seves decisions, les actuacions, a vegades arbitràries i interessades, del governador.

El Conselh Generau exercia la seva «sobirania» a través de diverses vies: en primer lloc, amb la reclamació de l'acompliment estricte de les lleis de Catalunya i dels privilegis de la Val d'Aran. En segon lloc, amb la negociació de millores puntuals, per exemple les concòrdies pactades amb els diputats del General els anys 1510, 1511⁹ o 1517. Tanmateix el litigi pels drets «complets» i drets «alleugerits», que defensaven els diputats del General i els aranesos respectivament, era una pugna sense fi, cosa que sorprenia i a voltes exasperava els diputats.¹⁰ En tercer lloc, amb el control de l'actuació de les autoritats i dels seus delegats.

La llei era la garantia de l'obrar rectament. El temible era la seva aplicació arbitrària. L'aspiració era aconseguir un exercici del poder que garantís el respecte al marc legal. I això es referia no només al poder civil, sinó també a l'eclesiàstic. Un fet tan simple com un manament de l'oficial eclesiàstic contrari als concordats vigents el 1637 va generar una repulsa del Conselh Generau, ben justificada, i amb una conclusió simple: per evitar conflictes, abusos de poder o gestions contràries a l'interès públic, només calia una cosa, i aquesta era complir la norma.¹¹ També el 1637 es requeria al jutge que havia de dictar sentència sobre un problema de reconeixement d'hereu, que «nos mantinge lo istil y hús de asò tenim en la present vall en cossa de capitols matrimoniales».¹² En una altra sessió se li demanava que actués segons privilegis de la Val i les *Ordinaciones*.¹³ I el 1638 s'acordava suplicar al governador que permetés l'anada a la fira del Pont de Suert per vendre el bestiar comprat a les fires de Sant Simó i Judes i de Sant Martí. Es justificava la súplica tot remarcant que era un comerç en l'àmbit territorial de les patzeries i que el marc legal els emparava, ja que el rei els tenia reconeguda la capacitat de signar patzeries, tal com deia el privilegi de la Querimònia —segons ells ben vigent ja que pagaven anualment el *galin* de blat— a més, pel privilegi de la «franquesa» eren francs d'imposicions velles i noves.¹⁴

En el context de sotragada política en què es trobava el país el 1640 no és pas casualitat que el Conselh Generau acordés fer una recopilació dels privilegis: «[...] que es copien y se

estampen tots los priviletges de la Vall [...]». S'encarregaven les gestions al prior de Pujòlo, Andrèu Garés, qui acompanyat de l'advocat i assessor Carmona, Blai Blanc i Bertomèu Benosa, féu els tractes, se'ls donaren trenta lliures per a l'estamper i l'arxiver, ultra les cinc lliures que cobrava Carmona per la seva conducta d'advocat. La lletra de canvi signada per Benosa es va repartir en dues meitats: cinquanta lliures per a les despeses i deutes pendents, «y les altres cinquanta lliures dexarà en Barcelona dit Benosa pera dita stampa».¹⁵ Cal remarcar el paper dels privilegis com a element identitari i cohesionador de la comunitat, més enllà, i amb molt més valor, de la seva mera funció d'exempció fiscal.¹⁶

El marc legal garantia unes coordenades, però cada part volia aconseguir una interpretació de la norma favorable als seus interessos, i per això s'havia d'arribar a un pacte. La negociació era la via per aconseguir-ho. Ara bé, les mercès es pagaven: el 6 de juny del 1637 el Conselh Generau acordava fixar una taxa sobre les mercaderies¹⁷ amb la finalitat de pagar les 100 lliures promeses al governador si facilitava el trànsit comercial. El 18 de març del 1638 s'enviava un «sacerdot ab carta de la Vall al Sor. Virey de Çaragosa p[er]a tractar y obtenir de Sa Exa. les cosses combenients per lo libre comerç de las spasseries y que se done a la persona que sera medi que Sa Exa. nos confirme lo que li demanam cent liures jaqueses».¹⁸ A finals d'any el destinatari del pagament va ser el governador. La necessitat de mantenir el trànsit comercial apareix un cop més i es fa palesa no només en l'actuació —el pagament obliga la Val a endeutar-se—, sinó també en el to de l'acord: «Item se ha determinat que atès que lo Sor. Governador no ha bolgut demorar de lo de la lana de Mossur de Montaubà que se maleve dines pera pagar lo que dit Sor. Gdor. demane pera que lo comerç sie libre, y després se boirà si i aurà merexedors pera fer pagar lo que la vall page.»¹⁹ I es reafirmava l'acord, no obviant la responsabilitat dels d'Arties en un segrest de mules d'Andrèu Lucia per part de Mossur del Poy, tot remarcant que la Val assumia el pagament per agilitzar els tràmits i evitar mals majors: «Y asò ses fet pera fugir a represalles y tenir lo comerç ubert ab Fransa y, pera que la Vall no pateixque, lo sindich done les diligenties possibles [...]», tot donant-li un mes i mig de termini.

Començà llavors una activitat frenètica de pagament per represàlies. Molt bestiar aranès era en mans de ramaders i comerciants de la frontera, la majoria creditors, i el Conselh Generau acordava que el *sindic* «serque» 393 francs per pagar els deutes amb Mr. Bartier i les represàlies de Mr. de Montalban; després que «serque» 60 lliures per pagar el dret de la llana al governador i que en fes «promta executió [...] en companyia del conseller del terçó ahont seran los deutors». La màxima institució de la Val actuava com a representant dels aranesos, però no renunciava a demanar responsabilitats als deutors, és a dir als veïns que havien incomplert el pagament dels drets exigits.²⁰ El 1640 el Conselh Generau instava el *sindic* a executar els deutes, per valor de 160 lliures, dels que contravingueren les crides del bestiar de la fira de Sant Beat, diners amb què el *sindic* hauria de pagar els creditors de la Val.²¹ El cert és que tota l'activitat del Conselh: conductes d'advocat, de mestre i de

metge; salaris del governador i del jutge; despeses de gestió i processals; compensació per privilegis i mercès, sumava periòdicament una quantitat considerable, i els interessos per l'endeutament generat també. En una relació parcial del 25 de setembre de 1640 s'esmentava: un violari de 120 lliures, un censal de 100 lliures i pensió de 5 lliures als preveres de Vielha, un censal de 366 ducats i 36 lliures 6 rals de pensió als preveres de Garòs, i un censal de 300 lliures amb el rector d'Escunhau.²² Es constata clarament la roda d'endeutament de les institucions araneses.²³

El respecte institucional era norma de joc. Davant la petició del governador d'aplaçar un acord perquè no podia assistir a la reunió del Conselh Generau, aquest hi accedí, però tot justificant: «Y que aso se fa per no boler contrabenir contra del Sor. Gobernador.» Podríem parlar d'un tracte preferencial?; era clar que la decisió es prenia des de l'autogestió, potser darrere hi havia tensió i fins i tot temor de represàlies, però deixaven palès que «no volien», i darrera d'aquesta afirmació s'explicitava que «podien». A més, la gestió col·legiada de la vida pública implicava una col·laboració constant entre oficials reials i poder de la terra. En l'àmbit de la defensa, el Conselh Generau acordava crear una mena de consell de guerra format pel governador i tres representants del Conselh que mantindrien permanentment informats la resta.²⁴ Per altra banda, en terra de patzeries i d'acord entre iguals, en cas de conflicte s'apel·lava a la figura de l'àrbitre, més que no pas a la del jutge. Les concòrdies són plenes de referències a «arbitres i arbitradors» triats per cada part i que actuaven d'homes bons i mitjancers. Una mostra més d'autogestió comunitària i institucional que se sent autosuficient per judicar, sempre amb el marc legal com a referent.²⁵

Al segle XVII el tracte institucional tenia una elevada dosi de convenció, de consens, de tracte entre institucions de diferents nivells on la jerarquia era clara, i la sobirania també. El Conselh Generau es presenta als diputats del General amb unes reivindicacions definides, però també amb un clar reconeixement envers la institució superior. La Diputació del General —com afirma Víctor Ferro— tenia una funció política més enllà de la seva missió administrativa i financera,²⁶ i el Conselh Generau s'hi sotmet, tant en els afers fiscals com d'altre caire. L'expressió, de 1604, de «pàtria súbdita»,²⁷ que podria significar el reconeixement —o més aviat l'aspiració— d'assolir una sobirania dins d'una altra sobirania, amaga un to de respecte institucional que traspua un sentit de garantia de l'ordre establert, amb tensions i contradiccions, amb un estira-i-arronsa reiterat —la continuada batalla per les tarifes «alleugerides» n'és un clar exemple— però sempre amb l'objectiu del «bon regiment de la cosa pública»²⁸ i amb un actuar responsable. La petició del prior de Pujòl i del *conselher* d'Arties e Garòs sobre el canvi de governador adreçada el 1604 als diputats i signada amb aquestes paraules: «De vostres senyories fills súbdits»,²⁹ n'és un bon exemple.

En alguns moments d'atzucac, Barcelona, com a cap i casal, és el referent. En aquest sentit es pot considerar un aliat. El nexa amb el rei i contrapoder envers el governador. A finals de 1639 el refús del governador Sanpere de sotmetre's a la norma vigent féu que el Conselh

Generau cerqués assessorament i suport ferm.³⁰ La legalitat i el parer dels juristes experts de Barcelona era el referent.³¹ El 1638 es va fer un recurs contra el governador Francesc Sanpere que volia fer pagar un 10% a les mercaderies que entraven de fora regne i que «per a commerciar obtinguen licència del virrey de Çaragossa, procurant per tots los medis possibles separar dita vall del principat de Cathalunya y subjectar-la a las leys y fueros de Aragón, essent com son los aranesos part y apendeix de aquest Principat».³² Els diputats insistien que aquest impost seria nou vectigal que no podia ésser imposat obviant les constitucions de la pàtria. El 12 de novembre de 1638 els diputats van fer una fonamentada al·legació recusant Francesc Sanpere per ser valencià. Aportaven les constitucions com a garantia, el títol «Que tots officials», i concretament la constitució 35 de les corts de 1599. Els diputats insistiren davant el virrei sobre «lo dany tant notori resulta als dits principat de Cathalunya de la violació de las ditas constitucions».³³ De fet ens trobem en el moment de trencament quan es féu difícil conjuminar el poder militar i el respecte constitucional.³⁴

El Conselh Generau controlava l'activitat dels oficials reials, fins i tot del governador. Trobem diversos exemples de casos en què el Conselh Generau decideix enviar delegats a parlar amb el governador a fi que canviï o matisi la seva actuació. Cal remarcar que a aquestes visites sempre s'hi enviava més d'un home;³⁵ hem de preguntar-nos si l'autoritat o la personalitat del màxim representant reial a la Val cohibia els aranesos i per això s'evitava d'enviar-hi un negociador individual. El cert és que la pressió controladora del Conselh Generau tenia efecte. El 1636 el governador havia preparat un ban en el qual prohibia prendre cap censal ni comprar cap bé immoble de les persones confiscades, és a dir les que havien estat castigades per rebels al rei; el Conselh Generau demanà que el ban no fos publicat i el governador assentí a aquesta petició.

El 1636 el Conselh Generau féu, aconsellat per Vicent Cardona, advocat de la Val, dues querelles contra els oficials reials³⁶ per haver iniciat dos processos contra aranesos. En aquest any el governador Ibarra havia decretat unes mesures importants: «foren condemnats a mort sinch homens y condemnats molts altres a diverses sentències de galeres e desterro y haber composats als terçons en grandícimes [*sic*] quantitats», per altra banda els oficials reials havien confiscat molts béns dels particulars i se'ls acusava d'haver «enderrochat casses y bordes en la present Vall de Aran y per haver declarats per estats traydors al Rey y a la pàtria, trenta y una persona de la present vall». Carmona considerava que els processos havien de ser endegats pel Conselh Generau per «tornar per sa honra de dita vall y per poder recuperar los danyns [*sic*] se lis son causats». La preocupació era si per un procés important com aquell, la Val podia endeutar-se, i la resposta de l'assessor fou clara: «Ans li vindrà molt gran profit y no lin pot venir dany ningú perquè té molt ben fundada sa intentió.»³⁷

El control al jutge també era clar, el Conselh Generau intentava regir les actuacions judicials que per als aranesos havien de regir-se inexorablement per les lleis i els privilegis. El 1638 es demanava al jutge Pere Pau Pasqual que no es capturessin els deutors si tenien hisenda

per respondre i es recomanava segrestar els béns, només si aquests mancaven es podia actuar contra la llibertat de la persona, «fent al contrari serie rompre-nos nostros pribilegis ussos o costums de la present Vall de Aran».³⁸ Dos anys després, el jutge Josep Sarroca degué ser recusat pel Conselh Generau i el cert és que, en nom del rei, el governador d'Aragó li privà l'entrada en els límits de la Val i per això es sol·licità al governador de la Val d'Aran no «consentés» la seva entrada, tanmateix si demostrava algun deute li pagarien.³⁹

El jutge era una figura clau. Com a assessor podia matisar actuacions del governador, segurament actuava com un contrapoder, com un fre legal a possibles actuacions arbitràries dels governadors. El cert és que al llarg de la història moderna els abusos de poder del màxim representant reial no cessaren. Ultra l'assassinat de Juan de Ibarra el 1633, hi ha documentats processos contra els governadors Francesc de Sanpere el 1639, Rafael de Subirà el 1678, Ibáñez Cuevas el 1732, i contra Fridberg el 1742.⁴⁰ La qual cosa demostra que la figura del jutge moltes vegades no podia aturar aquells abusos. Tanmateix el Conselh Generau no estalviava esforços a proveir convenientment la plaça. El dia 4 de setembre del 1636 s'encarregava a Andreu Còll que anés a Barcelona, i entre altres gestions havia de «consertar-nos algun miser que sigue persona entessa per administrar la jurisdicció de jutge».⁴¹ El 30 de setembre de 1636 s'encarregava al conseller d'Arties e Garòs que cerqués jutge-assessor «hont se trobarà», es fixava el salari que se li oferiria, i es demanava que «sie persona de capassitat y reputació», ara bé, es necessitava el vist-i-plau del governador per contractar-lo.⁴² Un any després, el 26 d'octubre del 1637, continuava la recerca, s'insistia que «sie persona de capassitat desapasionada y que tingue pràctica y anys», se li oferia fins a 150 lliures l'any i dietes, i es remarcava una condició: «Y que dit jutge sie cathalà».⁴³ El 23 de novembre es recalca que havia de ser «de sientia y consciencia per servir de jutge en lo civil i criminal».⁴⁴

Una manera d'exercir el control era, en cas que fos nomenada una persona *non grata*, reclamar el compliment estricte de la llei pel que fa a la naturalesa catalana dels oficials.⁴⁵ Una relació de greuges de l'any 1672 esmenta els següents: el del 2 d'octubre del 1636, amb la queixa que un valencià havia estat nomenat alcaid de la Val d'Aran, cosa que anava en contra del capítol 35 de les corts de 1599. El del 30 d'octubre del 1638, «perquè un aliigna exercia jurisdicció en lo Vall de Aran y governava aquella ab ordes del virrey de Aragó, esent dita Vall de Aran del principat de Catalunya». El 5 de novembre del 1638, «contra Francisco Santpere, essent valencià exercia jurisdicció en la Vall de Aran».⁴⁶ A inicis del segle XVII ja hi havia hagut una forta tensió sobre aquest tema. El 1604 una part del Conselh Generau volia un governador aragonès i l'altra part el volia català. En realitat hem d'entendre que una part assentia el nomenament de la persona triada i l'altra part el rebutjava. Una carta del prior de Pujòl i del conseller d'Arties e Garòs als diputats advertia que hi havia un grup de *consellers* que havia recusat el governador Joan Maurici de Vallseca i que havia escrit demanant el retorn del capità Joan Gómez que ja havia estat «castellà», és a dir governador, o, si això era inviable, que es nomenés un governador que

fos persona natural del regne d'Aragó. El prior recusà aquesta petició i advertí del caràcter violent de Gómez⁴⁷ i d'una maniobra d'una part dels *consellers*: «Tota aquesta negociació devalla de subornaments procurats de persones iníquies y remitents a la recta administració de justícia, los quals tenen gran mà en lo concell general de aquesta vall, y los pareix a ells que si lo castellà és cathalà serà més instruït del dret de sa pàtria que no lo estranger y que no-l podran embaucar ab tanta facilitat com fan al estranger, lo qual és tabula rassa en aquell particular. Y també los pareix que si lo castellà és cathalà tindrà respecte als excel·lentíssims virreys del Principat, y axí no serà tan libre per a poder-se entendre ab ses males obres, y quant lo dit castellà ho volgués per la partida interessada se retirarie als vireys de Catalunya, per la facilitat que haurie per ésser pròpia pàtria [...]».⁴⁸ La petició fou traspasada pels diputats al lloctinent, car era un «agravi tant manifest». El 1611 seguia la situació i la protesta es repetia, els diputats apel·laven a la constitució 8 de la cort de Barcelona de 1422 i de la de 1470 que establia que sols podien tenir ofici de guarda de castells i capitanies les «persones nadius e naturals, poblades de fet e sens dispensació en lo present Principat». Tanmateix, i per evitar el posicionament contrari al monarca, ja Ferran II havia començat a posar alcaïds castellans a les zones de frontera.⁴⁹ El càrrec a la Val d'Aran era ocupat per Joan Gómez, d'Osca, i per tant com que «no sien catalans sinó estrangers, que axí mane reparar dites coses y que los dits sen trets de sos officis y aquells proveïts en persones de les qualitats especificades en dites constitucions».⁵⁰ El Conselh Generau exercia la seva sobirania a través de diverses vies: la tensió entre bàndols s'agreujà, el prior temia que arribessin notícies manipulades a Barcelona «[...] nos han tancat lo archiu hont teniem lo segell, y per a que no-s puga corre alguna decepció o frau contra dita constitució, havem despatxat a vostres senyories y al senyor virey, per a què obvien la falsedat de scriure».⁵¹ La divisió política dintre la Val es repetirà en altres episodis, com la guerra dels Segadors,⁵² i precisament a la primera meitat del segle XVII existia un clima de guerres privades entre bandositats⁵³ que es va veure reforçat per les guerres del rei.⁵⁴

El 1636 el Conselh Generau acordava que Andrèu Còll, de Salardú, tauler de Vielha, «[...] baye a Barcelona com a sindic representant als Srs. diputats de que sien servits ajudarnos que los capitans alcaïdes y governadors de la Vall sien cathalans».⁵⁵ Se li donava un pressupost de 55 lliures, 25 de les quals les havia de gastar en pagar el salari de misser Carmona. Al mateix temps se li encarregava la recerca de jutge i fer gestions davant els diputats perquè es mantinguessin els privilegis fiscals.

També el Conselh Generau era sotmès a control. El *sindic* i els altres membres del Conselh tenien responsabilitat plena i se'ls demanava comptes pels afers mal gestionats. Joan Benosa, *sindic* el 1637 s'enfrontà a una reprovació «[...] y per quant en aso dit sindich no ha fetes les diligencies atocants», serà responsable del «pago de tots daints la vall ni poirie rebre».⁵⁶ I el 1638 s'hi enfrontà el ja exsindic Bartomeu Paba, de Tredòs, a qui se li exigia fer unes gestions per llevar un segrest de bestiar mular.⁵⁷

A finals del segle XVI, en el marc de les guerres de religió, hi havia per part de la monarquia un gran zel en evitar l'expansió de l'heretgia. Com ha estudiat Brunet, la monarquia hispànica, i en concret el monarca Felip II, tenia a la Val un centre d'espionatge que garantia les activitats de la Lliga Catòlica.⁵⁸ Un mercader gascó carregat de llibres, alguns prohibits, fou detingut a la Val i empresonat a Castèth Leon. Es va crear un conflicte de jurisdiccions i el bisbe de Comenge amenaçà d'excomunicar els responsables de l'empresonament. El 4 d'octubre del 1568 els diputats escrivien als homes de la Val «consellers, braços de cort y bon consell de la Vall d'Aran» dient que per lletra de 19 d'agost el rei «mane que dit pres stiga en molt bona custòdia y stam confiats de vosaltres y de tots los habitants de aqueixa terra que tindreu la vigilància y sollicitud necessària pera fer la assistència que convindra fer a nostros officials». Els diputats esperaven una ordre efectiva, ja que ells no podien determinar d'aquell «lo fahedor». Insistien en el control de les bales de mercaderies perquè «no posen libres prohibits per comunicar llurs heretgies als vassalls de Sa Magd. [...] serà servit q[ue] en dit negoci vos tracteu ab aquella legalitat [i] fidelitat q[ue] són obligats, lo que no sols resultarà en gra[n] servey de Déu y de Sa Magt., més encara en gran quietut de vosaltres y mos avisareu del fahedor».⁵⁹ El 27 d'octubre adreçaren una carta amb els mateixos termes al governador Gaspar de Mur i una altra al Conselh Generau tot dient que el «pres nos relaxe» fins que el rei decideixi.⁶⁰ Seguiren cartes diverses i cap decisió expeditiva, tanmateix, ben aviat els fets ho solucionaren. El 7 de juliol del 1569 se seguia sense tenir directrius des de Madrid i es recomanava que no es canviés res «[...] puix que fins assi ho ha fet tan bé en tenir en bona guarda lo dit pres [...]». Però els fets es precipitaren. El 13 d'agost del 1569 els diputats escrivien: «Entenem la mort de Bertran Burgalay qui stava aqui pres per haver portats certs libres prohibits en aqueixa vall».⁶¹ La llarga demora a prendre una decisió féu, a la fi, que aquesta fos innecessària, ja no hi havia motiu per decidir l'alliberament o no del presoner, aquest ja era difunt.

Els conflictes de jurisdicció no eren només un problema polític,⁶² també afectaven seriosament el comerç. El 1675 es planteja un enfrontament entre el lloctinent i la Capitania General. Amb motiu de la guerra, oficials de la Capitania segrestaren molts llibres de mercaders, botiguers, adroguers i altres homes de negocis, per poder comprovar si havien tingut relació comercial amb França en el període bèl·lic. Es recusava l'acció del capità general per ser-li prohibida per la constitució 7, títol «De ofici de alcayts», i també als oficials del fisc, perquè seria, en tot cas, funció del lloctinent. A més, dites confiscacions serien «contra del libero comers permès als catalans». En aquest context, sabem que el 1674 «capturaren [...] a Jaume Bussot, cavaller de la Vall de Aran, tenint-lo molts dies pres en las presons de la present ciutat»; a més, el 26 d'agost del 1674, a la fira de Prades «feren aprehensió de cent y vint caps de bestiar mular y sinch bales de formatges a diferents particulars de la Vall de Aran», amb penyora d'algunes dobles per compondre els formatges. L'advocat fiscal de la Capitania General, Verdier, no va permetre que arribés al notari la protesta del *sindic*

aranès,⁶³ cosa que anava contra el capítol 71 de les corts de 1599.⁶⁴ Tot plegat suposava imposar nous vectigals i drets, la qual cosa era contra constitució.⁶⁵

Tanmateix no només les autoritats delegades eren objecte de «control» per part del Conselh Generau, també ho eren els diputats del General. El 1636 Andrèu Còll és enviat a Barcelona, i entre altres missions promet que «[...] farà y defensarà [?] totes y quales coses los Srs. diputats en Cataluña volerien innobar ab naturals de la present, antes bé mos mantinguen en los ussos acostumats y pera dasò liuram al dit Coll còpia de la concòrdia teniem, hobligant-se dit Coll restituir aquella en ésser tornat de Barselona».⁶⁶ El Conselh Generau actua de forma no només normativa sinó també executiva. Veiem un interès per garantir l'acompliment de les pròpies disposicions i per això els veïns que havien fet cas omís de la norma eren penats;⁶⁷ també ho eren —amb 8 lliures de pena— els que incomplien les tarifes dels preus de venda dels grans fixades pel Conselh Generau.⁶⁸

El manteniment de l'activitat comercial era ja als segles XVI i XVII la preocupació màxima del Conselh Generau. Ho hem remarcat en molts altres estudis, però una immersió en la correspondència del General i en les actes del Conselh Generau ho palesa clarament. Hi ha una actuació continuada d'apel·lació a l'objectiu del manteniment de les activitats comercials. La majoria de negociacions amb els diputats o amb el governador tenen com a finalitat el mantenir el «comers ubert» o «comers libre». Entre 1527 i 1528 la polèmica sobre fraus⁶⁹ i mercaderies segrestades enfronta les autoritats fiscals i els mercaders o traginers. Hi ha negociacions reiterades sobre afers diversos: el manteniment del collidor de Campsaure —un pas que al segle XVII ja haurà desaparegut—; el cobrament dels drets antics (2 diners per lliura) i els nous (4 diners per lliura);⁷⁰ la revocació de Ramon de Puïol i confirmació d'Ambròs Garés com a collidor de Campsaure;⁷¹ el nomenament de Joan Domènec, mercader, com a diputat local successor de Paulet de Nart; la reclamació del pagament d'uns fraus contra els quals havia actuat el diputat local que havia segrestat llanes, però no havia fet efectiu el pagament als diputats «fins assí la cosa se era adormida».⁷² I per això escrivien al diputat local Joan Domènec: «Quant lo que dieu en la vostra letra dels fraus comesos per diverses persones pobres e miserables que no tenen de que pagar los fraus, vos diem que per pobres que sien los fraudants nos deu ni-s pot comportar ni donar lloch a dites fraus e si no tenen béns poden ser punits [...]».⁷³ Es detectava també frau en la recaptació d'almoines per a la Mare de Déu de Montserrat. Els diputats no volien innovar res i per això negaven el retret que els feia al diputat local Joan Domènec d'haver rebut ordre de cobrar només 2 diners per lliura segons es trobava als llibres de la Diputació. Els diputats contestaven: «A la qual responent vos diem que estam admirats del que dieu y que tal cosa no es estat per nosaltres scríta ni manada, ans bé mirau dita lletra e lo contengut de aquella trobareu, vos escriviem que manasseu al tauler que exhigís los dits drets en la dit taula de dita vall se acostumabe de exhigir [...] Per tant es menester y axins ho manam no fassau coses noves, sinó attenau lo que us havem scrit [...] car no es nostra intenció ni [...]er en res dita capitulació [...]».⁷⁴

Al segle XVI la preocupació per garantir una bona circulació comercial fou constant. Els diputats del General volien treure profit d'una zona comercialment tan activa. Els marxants aranesos, o altres que passaven per la Val d'Aran, volien estalviar-se els drets. La situació de frau era coneguda des de Barcelona: el gener de 1529 els diputats escrivien a Paulet de Nart, diputat local de la Val d'Aran: «Nosaltres som informats que en aqueixa vall se cometen diversos fra[us] als drets del general en la entrada i exida de les robes y mercaderies ques trahuen y meten en e d[e] Cathalunya en França, e signa[lada]ment que se abuse molt en la entrada de les capes de pastor que entren y no paguen los X sous per lliura que son obligades de pagar en gran dany y prejuy del General. I per ço [...] vos encarregam, diem y manam [...] que exorteu bé les guardes de aqueixa vall, mireu que no passen dites capes ni altres coses que no paguen lo degut dret [...] [es castigarà els fraudants] e si los alcaits de la frontera fan empaig algu que dits drets no sien exigits ne recebreu informació la qual mos trametreu assi que hi pugam p[ro]veyr.» En termes molt similars es dirigien al tauler general de la Val d'Aran i assenyalaven el fet que es permetés el frau de forma reiterada i ben coneguda, i amb un to de retret li deien: «De que restam molt admirats de vos que doneu loc a tal cosa.»⁷⁵

La informació era essencial. Els diputats maldaven per obtenir-ne. Fan cartes indagatòries en un to autoritatiu, però alhora de defensa del bé comú, tot apel·lant al gran dany al General que reportaven les actituds defraudadores dels drets: i també es tenia com a referent la legalitat, tot apel·lant les actituds contràries a les constitucions. Per reunir informació es van escriure diverses lletres al diputat local Paulet de Nart: el juliol del 1528, contra els alcaids que pertorbaven els drets;⁷⁶ el gener del 1529; l'agost del mateix any, contra el frau dels cavalls i altres mercaderies. La notícia els havia arribat a través del guarda Pere de Garés «la qual havem feta redigir en scrits, la qual vos trametem», es demanava al diputat local que recopilés més informació sobre els fraus denunciats per Garés i que farien execució als fraudants, de la qual Garés en cobraria la quarta part.⁷⁷ En la dècada de 1540 hi hagué un esforç per aturar el comerç de cavalls, però aquest era rendible i s'estenia cap a l'Aragó. El 1554 es va publicar una pragmàtica que intentava aturar la pràctica. Es recusava el governador de Castèth Leon per dur-la a terme i també diversos aranesos. De fet era una activitat que tenia lloc a tota la carena pirinenca,⁷⁸ ja que el comerç era essencial per a la subsistència de les societats de muntanya.

El 1567 es van passar comptes dels deutes pendents, de la Val d'Aran es devien 106 lliures 13 sous barcelonesos, de quan fou diputat local Joan de Riu, mercader de Vielha, el 1560. «La qual cantitat fins assí no ses poguda cobrar ny haver, en gran dany i prejudici del dit General [...]» per la qual cosa es demana fer «la deguda executio y effectuatío de les coses en la present nostra commissió contengudes y fareu prompta y expedida exequió en las personas de dits M^o Domenech Dedó, Pere y Joan de Garés y de llurs fermances».⁷⁹

El 4 de desembre del 1567 s'encarregava a Gili Cortadellas, porter reial de Vielha, que executés l'ordre contra Joan de Garés i Gaspar Subirà, àlies Garés, per no haver anotat alguns albarans als llibres, al·legaven que els llibres s'havien cremat el 1564.⁸⁰

El 22 d'agost del 1638 el Conselh Generau prenia l'acord que s'havien de signar patzeries «tant prest sie possible»; el cert era que el comerç s'havia paralitzat a causa d'uns deutes impagats i la situació començava a ser insostenible «la pobre gent no poden traficar y lo mal pateix molt la Vall».⁸¹ No s'estalviaven esforços, el novembre del mateix any es decidia anar a veure el governador perquè el comerç «estigue hubert», la Val assumia el pagament del deute pendent a Mossur de Montalban, sempre que es considerés responsable la banda aranesa. Al mateix temps es deia: «Se ha determinat que se embie a Barcelona per lo de la visita e imposit del seguro y a Madrit pera suplicar a Sa Magt. lo [*sic*] nos lleve dit imposit», paral·lelament es decidia escriure les «actes, cartes y memorials necessaris» per defensar un afer detectat en la visita i que havia generat un plet pel qual havien rebut les corresponents lletres citatòries. Es volia fer net de totes totes.⁸² Ja en el context de la Guerra dels Segadors i veient que les activitats bèl·liques poden afectar negativament els intercanvis es tornava a incidir: «[...] que tinguen per poder de firmar les passeries e de nomenar presedentes y que se procure tenir ubert lo comers ab los de la Vall de Luxon, Larbost y altres payssos de las passaries y que abans de tot se envie els de St. Beat que si volen firmar los capitols sels ha enviat conforme se reste [?] al rei del treure [?] se continue lo comers ab[ans] que sie del tot interdit.»⁸³

El 5 de març del 1640 s'acordava que el *sindic* anés a Castèth Leon, acompanyat del notari —remarquem que mai no s'anava a veure el governador en solitari— a suplicar «se servesque de mantenir-nos en la franquesa que el rey nostre Sor. nos consedeix a la Vall de poder entrar de Fransa los 830 mulats que el rey de Fransa mos done franchs de dominella y totes altres vitalles necessaries pera el libre comerç de la Val y que si dit Sor. Gor. ho vedara se continuaran tres suplicatoris en forma de requestes, levant-ne acta de la p[re]sentatió de cada una».⁸⁴

Les reivindicacions a les corts de 1585 ja havien demostrat els punts de tensió entre la monarquia i els regnes: la prohibició de 1576 del comerç de bestiar cavallí, les prohibicions d'armes, els allotjaments, la restricció del comerç exterior i les actuacions de la Inquisició, entre altres. El context econòmic i social afavorí l'actuació sobirana de la Generalitat i el que Eva Serra anomena la «primera esquerra greu dels segles moderns entre la terra i la monarquia».⁸⁵ És en aquesta situació on els aranesos trobaven en els diputats uns interlocutors vàlids. Alhora podríem dir que la Diputació del General trobava en la Val un centre d'actuació on exercir la seva sobirania.

Notes

- 1 Juan Francisco de GRACIA (1613), *Relacion al rey don Phelipe III nuestro señor, del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del Valle de Aran, de los reyes que le han posseydo, sus conquistas, costumbres, leyes y gouierno*, Huesca, Pedro Caberté. *Ordinaciones, pragmatica y edictos del Valle de Aram* [sic] ... En Çaragoça: por Iuan de Lanaja y Quartanet..., 1618. Josep LLADONOSA (1967), *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*, Barcelona, Rafael Dalmau (segona ed. 2001). Patrice POUJADE (1998), *Une vallée frontière dans le Grand Siècle: le Val d'Aran entre deux monarchies*, Aspet, PyrèGraph. M. Àngels SANLLEHY I SABI (2007), *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tremp, Garsineu. Eva SERRA I PUIG, [articles diversos] (1997), dins *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 4, Barcelona, Enciclopèdia Catalana. Ídem (1991), «Introducció», dins *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, p. VII-XIX. Francesc PASQUAL DE PANNO (1993), *Motines de Catalunya*, a cura d'Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona, Curial.
- 2 El cert és que el llenguatge del segle XVI captiva per la riquesa dels matisos que transmet i que és ben lluny del llenguatge fred i burocràtic de la documentació politicoadministrativa posterior. No només van canviar les institucions, sinó sobretot les relacions entre elles. En l'estudi present només s'analitza la primera etapa, els segles XVI i XVII; en futurs treballs es definirà la segona i es podran establir conclusions definitives, a través de l'anàlisi comparativa.
- 3 ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), Generalitat, N-728, N-729, N-730, N-731, N-732, N-733, N-734, N-735, N-736, N-737, N-747, N-748, N-749, N-755, N-756, N-765, N-775, N-785, N-786, N-787, N-847, N-848 (anys 1509-1633). *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Presidència, 1994. A.G. d'Aran (Archiu Generau d'Aran), Llibre del Conselh Generau dera Val d'Aran, 1632-1662 (LCGVA, XVII).
- 4 En aquesta aspiració fracassaren Sabadell, la Vall de Ribes i la Val d'Aran; en canvi, Mataró ho aconseguí, Xavier TORRES I SANS i Eva SERRA I PUIG, «El pactisme català davant l'absolutisme dels Habsburg», *Història, política...*, vol. 4, p. 50. Sobre la representativitat territorial a les corts: Eva SERRA I PUIG (2005), «El món urbà en l'espai històric català: incidència territorial i legislativa», *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, p. 41-140.
- 5 *Dietaris...*, 1675, p. 107. Cf. Víctor FERRO (1987), *El dret públic català: les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo.
- 6 Una anàlisi aprofundida de la institució a Víctor FERRO, *El dret públic...*, p. 243-288. «La seva principal tasca fou la de vetllar per l'observança de les constitucions, és a dir, pel respecte als termes del pacte polític entre el rei i la terra, un compromís que durant les darreres dècades del cinc-cents es precipitava a grans passes cap al col·lapse», Miquel PÉREZ LATRE (2004), *Entre el rei i la terra: el poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, Eumo, p. 42.
- 7 La Generalitat és vista com la garantia de legalitat respectada, com deia el prior aranès el 1604: «E pus vostes senyories tenen la vigilància de millorar la condició als cathalans, y aquest càrrec és dels més relevants del Principat fora de la governació general [...]», *Dietaris...*, 1604, p. 484. En un text de l'època es qualificava de «Nirvi y sustento de Cathalunya», per la seva funció fiscal, Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei...*, p. 42-48. Eva SERRA I PUIG, «El món urbà ...», p. 41-140.
- 8 Per al període 1560-1600, amb un total de 526 oficials repartits pel Principat se'n comptabilitzen 6 a la Val d'Aran: 2 collidors, guardes i credencers dels drets d'entrades i eixides, 3 membres del consistori local (diputats escrivans, assessors, porters i trompetes) i 1 collidor del fogatge, Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei...*, taula, p. 61.
- 9 En aquesta data les manufactures de llana estrangeres havien de ser carregades amb un dret del 50%, eren les mesures proteccionistes que afavorien els mercaders catalans, Eva SERRA I PUIG, «Cap a una unió de corones?», *Història, política...*, vol. 4, p. 298.

- 10 El 1517 deien: «Hauem presa molta meravella de la poca fermetat de vosaltres los dits síndics recordada e jurada concòrdia segons veureu en los capítols [...]» i manaven que acomplissin la concòrdia i disposicions del rei Ferran si no volien caure en les penes fixades, ACA, Generalitat, N-736, 8-XII-1517. El 1510 es temia que si es cedia a les peticions araneses, els diputats no tindrien altre treball que «pledejar» amb els aranesos, car mai no aturarien les seves demandes, M. Àngels SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns...*, vol. 1, p. 329, i notes 85, 89 i 93.
- 11 Les funcions de l'oficial eclesiàstic «per ser causa perjudicatòria a la república y bé comun y general de la Vall de Aran» es demana que el jutge «face y scrigue las requestes en conformitat dels acordats pera què desta hora en abant lo señor bisbe de Comenge ni los officials de Comenge ni altres no tinguen que posar-se en causes que no les atoken», A.G d'Aran, LCGVA XVII, f. 54bisv. (6-V-1637).
- 12 A.G d'Aran, LCGVA XVII, f. 57 (8-VII-1637).
- 13 Tot avisant que si no té el llibre de les *Ordinaciones*, el Conselh «no proteste si les harre», A.G. d'Aran, f. 61 (28-II-1638).
- 14 A.G d'Aran, LCGVA XVII, f. 62 (23-V-1623).
- 15 A.G. d'Aran, f. 73v. (25-I-1640). Un mes després es torna a donar poder i facultat a Garés «que fasse acabar de estampar los privilegis», Ídem, f. 82 (25-II-1640). Es recollien uns 30 privilegis del segle XIV, dos del XV, 20 del XVI i 5 del XVII, M. Àngels SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns...*, vol. 1, p. 359-361. L'edició és: *Priuilegis, franqueses e libertats concedides per los Serenis. Reys de Arago a la Vall de Aran del Principat de Catalunya y a les vniuersitats y singulars de aquella ab les concordies que fan en son fauor: traduydes de llati en catala*. En Barcelona: per Sebast. y Iaume Mathevat, 1640.
- 16 M. Àngels SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns...*, vol. 1, p. 353-363, vol. 2, p. 317-322, 380.
- 17 Comparació de les taxes de 1637 amb les de 1588 i 1634 a Patrice POUJADE, *Une vallée ...*, p. 161.
- 18 A.G. d'Aran, f. 61v. (18-III-1638). A aquest efecte es lliurà una carta de crèdit de 100 lliures jaqueses a Domingo Nart d'Escunhau, amb la condició explícita que «no alcansant al que ba que torne la lletra y lo borrador de la carta del virrey», *Ibidem*.
- 19 A.G. d'Aran, f. 66 (2-XII-1638).
- 20 Thoribi i Felip Sansets que havien passat llana sense pagar el dret del «segur» haurien de pagar 10 lliures cada un, a més de 15 lliures. Joan Miquel de Bossòst pagarà 20 ducats per la llana de Mr. de Montalban, f. 67 (30-XII-1638). En l'afer del Mossur de Montalban es deia que s'havia de veure «si te culpa la Vall o los que feren l'acort ab dit M^o de Montalvan», *Ídem*, f. 71 (22-VII-1639).
- 21 A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 75v. (20-IV-1640).
- 22 A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 77v.-78 (25-IX-1640).
- 23 Patrice POUJADE, *Une vallée...*, p. 159-167. M. Àngels SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns...*, vol. 2, p. 249-258.
- 24 «Lo Sr. Gov. pogues elegir tres persones p[er]a consultar les cosses de gerra y que aquelles donen rahó a los terçonts del que se haura consultat y aso p[er]a avitar gastos al comú de dita vall en no hauer de aiuntar cadalldia consells», A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 54v. (27-II-1737).
- 25 S'insistia que els àrbitres haurien de decidir si eren «Ben fetes ho mal fetes les declarations de marches declarades en Fransa» a causa d'un deute dels de Tredòs, d'una llana de Mr. de Montalban immobilitzada, i d'uns porcs i altres coses segrestades, i haurien d'arbitrar les coses «emergents y dependents de dites represalles y consermentes y necessàries per tenir lo comerç hubert, prometent que la vall tindrà y observarà tot lo que per dits arbitres sie declarat». Tanmateix els dos àrbitres no anaven sols, un home del Conselh P. de la Cau «vaixe en companyia dells dos arbitres per deffensar los drets de la Vall», A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 61 (23-V-1638). Un temps després s'encarrega el

rescat d'unes penyores fetes a Sant Beat al notari Joan Pau Burguerol «... y que se suplique al Sr. jutge se aparte de dites empires», Ídem, f. 72 (4-X-1639). Cf. Enric MOLINÉ, «Tractats de pau entre valls pirinenques: unes passeries de 1653 i 1654», *Urgellia*, 11 (1992-1993), p. 185-208.

- 26 «[...] aquesta funció quallà en una comesa específica, prevista i regulada per les lleis: la defensa de la legalitat pacificada», Víctor FERRO, *El dret públic...*, p. 271.
- 27 Després de parlar de la violència exercida pel governador, deien: «Si no se remédie tots los pacífichs se hauran de ausentar y tancar ses portes de casa, per çò hagen pietat de aquesta pàtria súbdita a vostres senyories, als quals Nostre Senyor done llarga vida y en estats augmente y il·lumine per a acertar lo seu sant servey», *Dietaris...*, p. 484, 20-I-1604.
- 28 Cf. Víctor FERRO, *El dret públic...*, Eva SERRA I PUIG [diversos articles], *Història, política...*, vol. 4.
- 29 *Dietaris...*, p. 484, 20-I-1604.
- 30 «Determinaren que enquant lo Sor. Gor. Sanpere rehusa pasar la censura que se vage votar a Barcelona si la ha de jurar o no, y si lo nou impost del segur si se ha [de] cobrar y permetre en la present vall que sen prengue consell a Barcelona», A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 72v. (20-XI-1639).
- 31 «[...] se ha determinat que la dita executió de dita vista pare fins a tant se age anat a Barcelona p[er]a demanar co[n]-sell a doctors si dita executió deu passar per abant en virtut de la carta de Sa Magestat o si deu parar dita executió en virtut de dites lletres de nichil [sic] innobando y que lo sindic Guillem Vidal pre[n]ge les dites lletres y cartes de Sa Magd. i autament los papers del plet que la Vall té ab la vila de Les y que dit sindic vage promptament a costes de la Vall a Barcelona per fer votar dites cartes ab tota brevedad y diligentia». El text començava: «per quant se son presentades unes lletres de niquil [sic] innoba[n]do dirigides de la Real Audiència de Cataluña contra la pre[se]nt Vall de Ara[n] a instàntia del chapitan Miquel de Cardona per empa[ra]me[n]t de la executió de la visita contra dit Cardona y altres [...]», A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 76 (6-V-1640).
- 32 *Dietaris...*, 1638, p. 906.
- 33 *Dietaris...*, 1638, p. 907.
- 34 «L'acumulació de tensions militars de frontera al llarg del segle XVI anà posant damunt la taula de manera inequívoca la dificultat objectiva de sotmetre l'exercici de l'autoritat militar als principis constitucionals del país. En paraules d'A. Casals, el contrast entre les «lleis de la guerra» i les «lleis de la terra», Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei...*, p. 100.
- 35 El 1637, tres homes perquè el governador «sie servit fernos mersè de dexarnos passar y contractar ab los francesos pera poder passar machos y mules pera Espanya y fyra de Vidaller», A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 55 (6-V-1637). Poc després «se ha determinat vaxen a Castelleó tres o quatre hòments ha suplicar al Sor. Gdor. asercha de que pasa les lanes a Fransa y també suplicar li sie serbit traure de presó lo conseller de Marcatoza y asy matex sy se poirie alcansar de que dit Sor. Gdor. no perturbàs lo Sor. jutge que continue en les cosses criminals», A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 56v. (8-VII-1637). La petició era realment àrdua, potser per això s'hi enviaven tres o quatre homes.
- 36 Els oficials reials de l'administració fiscal eren nomenats, evidentment, pels diputats. Coneixem alguns noms. El 1519 era diputat Domenja Garés, a qui succeï el notari Joan Vidal. El 1527 era diputat local Paulet de Nart, mercader de Casarilh, que fou succeït per Joan Domènec. El 1614 es féu una visita o inspecció als taulers Pèir Arjò i Bartomèu Binòs. El 1637 exercia l'ofici de tauler de Vielha Andrèu Còll, de Saldardú, qui en morir seria substituït el 1647 per Andrèu Arjò, pagès de Saldardú. El 1638 es nomenava diputat local de la Val d'Aran per a tot el trienni Sebastià Jaquet, de Bagergue, ACA, Generalitat, N-853 (1637-1638), N-865 (1647). El 1656-1659, Paris Espanha, de Saldardú. El 1684, Miquèu Benosa de Bossòst. El 1698, Pau Arjò, de Vielha i Lòis Coy de Saldardú. Les relacions no eren pas sempre harmonioses, car ells eren els encarregats de fer complir la norma, de cobrar els drets, moltes vegades contravertits i refusats. Per això l'ofici de tauler podia resultar a voltes fins i tot perillós, a més eren malvistos i «[...] ordinariament sels acostuma tenir odis», ACA, Generalitat, Visita del General, 139, plec 47 (1659-1660).

- 37 A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 48v. (17-IX-1636).
- 38 A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 64v. (8-X-1638).
- 39 A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 74 (5-III-1640).
- 40 M. Àngels SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns...*, vol. 1, p. 378-387.
- 41 A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 47v. (4-IX-1636).
- 42 A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 52v., f. 53v. (30-IX-1636).
- 43 A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 59 (26-X-1637).
- 44 A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 59v. (23-XI-1637). Es deia: «Que se enbie persona no suspecta en parcialitats a serrar un jutge [...] y al que anirà se li done facultat de créixer-li lo salari conforme a la capacitat de la persona sie.»
- 45 Cal remarcar que, com diu Buyreu, tot citant Pérez-Bustamente, malgrat que segons el corpus jurídic de Catalunya el virrei havia de ser català, als segles XVI i XVII més d'un 50% dels virreis foren persones foranes, Jordi BUYREU JUAN (2005), *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna: entre el greuge i la pragmàtica (1542-1564)*, Barcelona, Rafael Dalmau, p. 171.
- 46 *Dietaris...*, 1672, p. 536-537.
- 47 «[...] Joan Gómez, deixà quant se'n anà tan ben culta la vinya que lo matí partí podia smorsarse de un home havien mort y dos travessats [...]», *Dietaris...*, 1604, p. 484. Segons Poujade Juan Gómez havia estat governador entre 1594 i 1604, Patrice Poujade, *Une vallée...*, p. 70, 73, 116. Per tant s'enfrontà a les invasions mal anomenades d'hugonots o luterans, —com diu Núria Sales— comandades pel vescomte de Sant Giron, el 1597-1598, Núria SALES (1989), *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*, [vol. IV d'Història de Catalunya], Barcelona, Edicions 62, p. 93-94.
- 48 *Dietaris...*, 1604, p. 484.
- 49 Eva SERRA i PUIG, «Cap a una unió de corones?», dins: *Història, política...*, volum 4, p. 305.
- 50 «Que a més de ser de justícia y servey de sa magestat los deputats ho rebian a singularissima gràcia y mercè com de vostra excel·lència confian». *Dietaris...*, 1611, p. 707.
- 51 *Dietaris...*, 1604, p. 484.
- 52 L'actitud del Conselh Generau, ambigua en alguns moments, la Germandat de revoltats, capitanejada per Bartomeu Espanha, i la força felipista de Castèth Leon, portaren a la fi a la sagnant intervenció de Margarit el 1643. Ell sotmeté una Val revoltada, on les fissures internes ente els terçons de la part alta i de la part baixa de la Val havien emergit amb més força en aquest moment de conflicte, Jordi VIDAL I PLA (1991), «La guerra dels Segadors a la Vall d'Aran (1640-1643): revolta popular i conflicte polític», *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, p. 192-210.
- 53 El Pirineu, alhora zona muntanyenca i zona de frontera fou un nucli molt idoni per a l'accentuació de les bandositats, com ja apuntaren Vicens Vives i Joan Reglà, Jordi BUYREU JUAN, *Institucions...*, p. 274-275.
- 54 Eva SERRA i PUIG, «Cap a una unió de corones?», *Història, política...*, vol. 4, p. 304-305. El virrei duc d'Albuquerque arribava a Catalunya el març de 1616 i començà a prendre mesures contra el banditatge, tot actuant contra les constitucions, p. 412. Aquest mateix any s'aproven les *Ordinaciones* de la Val d'Aran. Podem considerar doncs Gràcia una mena de prolegomen —arribà el 1613— d'aquesta actuació intervencionista de la monarquia? Tanmateix aquesta havia estat sol·licitada per les institucions catalanes (l'any 1615), la de Gràcia havia estat més aviat qüestionada per les institucions araneses.
- 55 I continuava: «Y que al dit Coll li se face sindicat y li se done poder de representar dites coses a dits diputats ab la orde que lo señor misser Carmona donarà», A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 47v. (4-IX-1636).
- 56 A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 56v. (8-VII-1637). El *sindic* justificà la seva actuació: la primera requesta no era convenient presentar-la, la segona era en curs i la tercera la presentaria en el proper consell.

- 57 El *sindic* vell «fasse cessar les presses se fan [...] sots pena de que pagarà tots los gastos sen siguisen», A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 67v. (30-XII-1638). El *sindic* B. Portolà ha de fer les degudes diligències sota pena de respondre en son propi nom, *Ibidem*.
- 58 Serge BRUNET (2007), «*De l'espagnol dedans le ventre!*»: *les catholiques du Sud-Ouest de la France face à la Réforme (vers 1540-1589)*, París, Honoré Champion. Cf. Òscar JANÉ CHECHA (2006), *Catalunya i França al segle XVII: identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja - Barcelona, Afers, p. 77-81.
- 59 ACA, G, N-786, 4-X-1568, f. 19.
- 60 «Les causes justes que els moue[n] a la despedició del negoci del francès que stà pres, però com nosaltres no pug[uem] determinar cosa alguna sobre dit pres q[ue] primer no hajam cobrada resposta de Sa Magestat q[ue] és lo q[ue] serà servit se fassa de aquell no pode[m] donar remey als inconvenients dels quals mos han scrit, maiorment q[ue] lo Sr. virey ab lo qual have[m] comunicat aquest negoci nos ha dit que convé al servey de Sa Magt. q[ue] dit pres nos relaxe fins que Sa Magt. hage scrit lo fahedor. Per çò predr[an] paciència fins que hajam rebuda resposta de Sa Magt., e Nt. Sor. los quart [...]», ACA, N-T86, 27-X-1568, f. 33.
- 61 ACA, Generalitat, N-787, (1568-1569).
- 62 Des de la segona meitat del segle XVI la Diputació del General maldava per l'hegemonia institucional, tant enfront de la Inquisició com de l'Audiència. En aquests conflictes, el lloctinent, amb el suport del Consell Reial, criminalitzava la Generalitat i l'acusava d'usurpació de regalies, i fins i tot arribava a empresonar els diputats, Xavier TORRES I SANS i Eva SERRA I PUIG, «El pactisme català davant l'absolutisme dels Habsburg», *Història, política...*, vol. 4, p. 49.
- 63 *Dietaris...*, 1675, p. 50, 55, 107, 112, 118, 123.
- 64 Havia de ser acceptada la requesta davant notari reial, ja que només les altes jerarquies (de la Lloctinència i la Reial Audiència) ho havien de fer via escrivà de manament, *Dietaris...*, 1675, p. 118.
- 65 Constitució «Poch valria» o «De la observança», *Dietaris...*, 1675, p. 107.
- 66 Còll es comprometia «que no farà cosses contra dita Vall sinó lo que és en bé públic della y del ús acostumat», A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 48 (6-IX-1636).
- 67 «Que tots los que aura[n] passat bestiers y en contradicció dels adictes y determinatió del Consell Generall de dita Vall, que los que al contrari aura[n] fet [...] que sien executats y que es fes fer diligències ab les guardes de Pontaut y Portilló, que se sàpie qui són los que aura[n] portat bestia co[n]tra la orde de la Vall o mercaderies», A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 77 (6-V-1640).
- 68 Blat 2,5 rals, forment i carrau 2 rals, ordi i mill 8 targes, A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 77 (19-V-1640). Forment 12 targes, mill i ordi 8 targes i carrau 2 rals, A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 83 (20-XI-1640).
- 69 La Generalitat tingué dificultats a aplicar la seva fiscalitat, el frau era força recurrent, Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei...*, p. 55-59.
- 70 El *sindic* havia reconegut que anteriorment es pagaven 2 diners per lliura, la taula havia estat anul·lada, en tornar-la a posar el nou tauler intentà exigir 4 diners «no provant la dita concòrdia ans rompent aquella [...] e més que no havent jamás pagat los poblats de dita vall dret algun de entrada dels formatges de Gascunya o Fransa en dita Vall [...] I nosaltres no volent que los poblats de dita vall siguin inadecuadament agreujats [...] vos diem, cometem e manam que no permetau dit tauler de dita taula, ni altra persona alguna los exhiguesque nils farà pagar maiors drets de dites entrades y exides del que antigament y abans de la remoció de dita taula acostumaven [...] pagar [...]», ACA, Generalitat, N-747, f. 103, 14-II-1528.
- 71 «[...] tenim entès los inconvenients portarie lo arrendament fet al Ramo[n] de Puïol, y és cert que si ho haguessem sabut abans nos fóra fet, ell és estat assí e ja li haurem dit nostre parer y en lo que porem treballarem en conservar-hi lo qui primer o tenie [...] mireu en tot lo que sie bé y útil per lo General com lo negoci requer y de vos confiam»,

ACA, Generalitat, N-747, 14-II-1528. El fet és que van saber que Ambròs Garés ja era arrendatari i havia «[...] fetes moltes despeses per adobar los camins del dit pas [...] si dit arrendament li era llevat ne redundaria gran dan al General», *Ídem*, 6-V-1528.

72 ACA, Generalitat, N-736, N-737, N-747, 12-XI-1527.

73 ACA, Generalitat, N-747, 14-II-1528.

74 ACA, Generalitat, N-747, 11-V-1528.

75 ACA, Generalitat, N-748, f. 120-125, 19-I-1529.

76 «Per ço vos diem, encarregam e manam que vos informeu de tot lo que poreu saber y sentir que sia a dan del dit General e de tot lo que contendrà dita notícia ne pendreu informatió, còpia de la qual nos trametreu assí perquè vista aquella pugam delliberar y escriure-us lo que haureu a fer, haven vos en tot segons de vos confiam», ACA, Generalitat, N- 748, f. 25, 24-VII-1528.

77 ACA, Generalitat, N-749, f. 15v.-16., 27-VIII-1529.

78 I ultrapassava el territori català i de la corona d'Aragó i afectava també Navarra i Castella, Jordi BUYREU JUAN, *Institucions...*, p. 267-271. Cf. *Circulation des marchandises et réseaux commerciaux dans les Pyrénées (XIII-XIXe siècle)* = *Circulació de mercaderies i xarxes comercials als Pirineus (segles XIII-XIX)*, (7è Curs d'Història d'Andorra - Col·loqui Internacional d'Andorra 1-4 d'octubre de 2003), Toulouse, CNRS – Université de Toulouse-Le Mirail, 2005.

79 ACA, Generalitat, N-785, f. 3v.-4v., 11?-IX-1567.

80 ACA, Generalitat, N-785, f. 46v., 4-XII-1567.

81 A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 64 (22-VIII-1638). Es cercarien dos àrbitres que judiquessin sobre el deute de Capdet amb Puy, sempre que el governador signés l'acord, tot assenyalant que l'àrbitre que representés a Capdet havia de ser aranès.

82 «Item se ha determinat que pagat sie lo señor governador bage lo sindich a Montalban ab un conseller y a on menester sie per acabar de aliquidar aquell negoci», A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 66 (25-XI-1638). L'enviat a la cort seria Paris Espanha de Salardú, *Ibidem*.

83 A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 73 (20-XI-1639).

84 A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 74 (5-III-1640). El repartiment per terçons ja s'havia fet uns dies abans. Pujòlo: 190. Artes e Garòs: 76. Vielha: 208. Marcatosa: 143. Lairissa: 85. Bossòst: 129, A.G. d'Aran, LCGVA XVII, f. 73 (25-I-1640).

85 Xavier TORRES I SANS i Eva SERRA I PUIG, «El pactisme català davant l'absolutisme dels Habsburg», *Història, política...*, vol. 4, p. 50-51. I d'ençà 1593 una eventual inutilització política i despolitització de la Generalitat, mentre la monarquia tendia a usar de poder absolut, *Ibidem*, p. 56.